

XIX. Y.Y' DA MARDİN'DE AİLE YAPISI VE KADIN'IN TOPLUMSAL STATÜSÜ

Muhammet OKUDAN^{1*}

¹Ziya Gökalp İlköğretim Okulu, Batman

*muhammetokudan@hotmail.com

Özet: Şer'iyye Sicilleri kadınlar tarafından yapılan yargılamalar sonucu verilen hükümlerin, (hüccet, ilam ma'ruz ve mürasele gibi kayıtlarla) merkezden gönderilen (ferman berat buyruldu v.b.) yazıların ve kadı'ların birbirleriyle veya diğer idareci-lerle yaptıkları yazışmaların kayıt edildiği defterlerdir.

Bu sebeple şer'iyye sicilleri şehir ve bölge tarihçiliği açısından birinci elden kaynaklardır. Özellikle konumuzla birebir ilgili olan evlenme, boşanma, kadına yönelik şiddet ve cinsel istismar ile tereke taksimi gibi konular açısından en detaylı belgelerdir.

Günümüzde Türk Toplumunda yaygın olan kanaat Osmanlı Toplumunda çok eşliliğin yaygın olduğu ve buna bağlı olarak çocuk sayısının 6-10 arası değiştiğidir.

Diğer bir yanlış ise kadın'ın toplumsal statüsüyle alakalıdır. Kadın'ın hiçbir konuda söz söyleme hakkının olmadığı, zorla evlendirilebildiği, İşinin çocuk doğurmak ve bağda bahçede çalışmak olduğu noktasındadır.

Osmanlı genel coğrafyası için yanlış bilinen bu konuları, XIX. Y.Y' a ait olan 179, 201, 208 ve 235 numaralı Mardin Şer'iyye Sicil Defterlerinde yaptığımız incelemelerde; bu dönemde Diyarbakır Vilayetine bağlı Sancak Merkezi konumunda ki Mardin'de ve bağlı kaza ve nahiyelerde bu durumun böyle olmadığını gördük. Şöyleki; Toplumda yaygın olanın tek eşlilik olduğu, birden fazla evliliğin istisna olduğu, bu evliliklerden bir kısmının çocuk olmadığı için yapıldığı terekeden alacak ilamlarından anlaşılmaktadır. Yine bu terekeden alacak ilamlarında yaptığımız incelemelerde ortalama çocuk sayısının 3-5 arası olduğunu tespit ettik.

Yapı olarak baktığımızda bir Müslüman aile ile bir gayr-i Müslim aile arasında eş sayısı ve çocuk sayısı açısından pek bir fark olmadığını gördük.

Kadın'ın toplumdaki yerine gelince evlenmesinin kendi rızası ile olduğu, aksi durumda bu konuyla alakalı olarak kadı'ya şikayette bulunduğu ve evliliğin iptal edildiğini yine bu defterlerde tespit ettik. Yine şiddete ve cinsel istismara uğrayan kadın'ın bunu kabullenmeyip, olayı mahkemeye taşıdığını gördük.

Sonuç olarak; Tarihimizde belgeye dayanmayan bazı kanaatlerin düzeltilmesi için sözü edilen konuların, bilimsel tarih metoduyla ortaya konulması bir gerekliliktir. Ayrıca bu çalışmayla, yaşadığımız şehir olan Batman'ın yeni bir şehir olması nedeni ile Osmanlı Tarihi içerisinde yer almaması, ancak, Hasankeyf, Midyat ve Mardin gibi çevresinde bulunan yerleşim yerlerinin, kültür tarihlerine ufakta olsa bir katkı sağlamayı amaçlıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, şer'iyye sicilleri, Mardin, kadın, aile, sosyal hayat

Family Structure and Women's Social Status in Mardin in the 19th century

Abstract: Records of Cadi's Court are the records in which sentences given as a result of judgements done by Cadis, writings (like certificate, imperial order etc.) sent (with records such as argument, verdict and correspondence) from the centre and correspondences among Cadis themselves and with other governors used to be recorded.

Hence records of Cadi's are primary sources in terms of histography of city and region. Especially in terms of subjects such as marriage, divorcement, violence against women and sexual abuse and distribution of estate concerning our subject directly they are the most detailed documents.

Today the common belief in Turkish society is that polygamy was common in Ottoman society and therefore the number of the children varied from 6 to 10.

The other mistake is related to women's social status. It points out that they had no right to speak, they were forced into marriage and their job was to give birth and work in vineyards and orchards.

In terms of those misknown subjects about the general geography of Ottoman, in the researches we did in the Records of Mardin Cadi's Courts which are numbered 179, 201, 208 and 235 and belong to 19th century, we realized that the situation isn't so in Mardin which was in the position of Flag Centre in this period and dependant townships and districts under Diyarbakır Province. Namely, it is realized from the verdicts of estate claims that monogamy was common in society, polygamy was exceptional and most of those marriages were made due to the fact that they couldn't have a baby. Once again in the researches we did we determined from estate claims that average number of children was between 3 and 5. When we looked into structurally we realized that there is not a big difference between a muslim and non-muslim family in terms of number of wives and children.

As for the position of women, again we determined in those records that their marriages were of their own free will, otherwise they used to make a claim to the Cadi in respect to that subject and therefore their marriages were nullified. And once again we realized that the woman who was exposed to sexual abuse didn't accept that and brought it to trial.

As a consequence, for the correction of some beliefs which do not depend on any documents in our history it is necessary that the subjects mentioned be revealed by scientific history. Moreover with this study, although Batman doesn't take part in Ottoman history due the fact that it is a new town, at the least we aim to contribute to the cultural history of the sites around like Hasankeyf Midyat and Mardin.

Tarih boyunca ve günümüz modern çağında kadının, dünyanın dört bir tarafında sosyal hayat ve aile hayatında çok çeşitli problemlerle karşılaştıkları herkesin malumudur. Bunun temelinde genellikle ataerkil yapıya sahip olan toplumların oluşturmuş oldukları gelenek görenekler olmakla beraber, dinin yanlış yorumlanması ya da istismar edilerek uygulayıcıları tarafından kötü niyetli olarak kullanılması da etkili olmuştur. Halbuki İslam dini gelmiş olduğu dönemde, ön asya ve ortaçağ karanlığındaki Avrupa toplumlarında kadınlar sadece cinsel meta objesi olarak kullanılmakta, bunun dışında küçük görülüp aşağılanmakta, miras v.b uygulamalardan pay alamamakta idi. İslam'ın gelişiyile birlikte kadın'ın aile hayatında yeri ve sosyal hayattaki konumu ile ilgili köklü değişiklikler yapılarak onlara bir çok haklar tanınmıştır.

Osmanlı Devleti İslam'ın uygulayıcısı olarak bu değişiklikleri uygulamış İslam'ın kadın'a vermiş olduğu hakların arkasında durmuştur. Bunun hukuki uygulamasını o dönemin kayıtlarında çok rahat görmekteyiz.

Ancak günümüzde, Osmanlı Devleti zamanında o zamanki toplumun aile yapısı ve o dönemde kadının toplumdaki yeri hep tartışılmaya devam edilmiştir. Ancak, bu tartışmalar bilimsellikten oldukça uzak tamamen fikri ortaya atan kişinin dünya görüşü ile paralel olmuştur. Bu durumda bir fikri ortaya atan kişi olayları kendi dünya görüşü çerçevesinde yazmış, buna karşılık olarak farklı düşünen kişi de kendi dünya görüşüne uygun bir yazı kaleme almıştır.

Osmanlı'da kadın deyince bir çok kimsenin aklına öncelikle harem gelmektedir. Özellikle batıların bakış açılarını bu şekilde özetlemek mümkündür. Çünkü, onlar haremle ilgili bilgileri seyyahlardan, elçilerden ve İstanbul'da yaşamış batılılardan almaktadır. Bu kişiler bilgileri genellikle kendi hayalleri doğrultusunda yazmakta ya da haremden bir şekilde kovulmuş, orda ki seçkin insanlara karşı kin besleyen kişilerden elde edilmiş, yanlış bilgilerden oluşmaktadır. Devletin merkezini böyle düşünenler taşrada ki kadının hiçbir hakkı olmadığı, işinin ancak bağda bahçede çalışmak, yemek yapmak çocuğa bakmak vs. olduğu, mal gibi alınıp satıldığı sonucuna varmaları gayet doğaldır.

Yakın zamana kadar Osmanlı kadını, birbiriyle çelişen iki açıdan tasvir edilmekteydi. Kadınlar tarafından yönetilme; Osmanlı Tarihçileri ve çağdaş araştırmacılar tarafından devletin gerileyişinin birinci nedeni olmasa da, devletin gerilemesindeki sebeplerden bir tanesi olarak kabul edilmekteydi. Genelde ise Osmanlı kadını sarayda haremden kapalı kapılar arkasında yaşayan kimseyle görüşmeyen söz söyleme hakkı olmayan insanlar olarak yansıtılmıştır. (Roded, 1999: 418) Taşradaki kadın ise işi çocuk doğurmak ve bağda bahçede çalışmak olan, zorla evlendirilen daha çok mal hükmünde resmedilmiştir.

Oysa Osmanlı Devletinde yaşayan halkların aile yapısını ve kadının toplumdaki yerini öğrenebileceğimiz objektif kaynaklar mevcuttur. Şer'iyeye Sicilleri, o dönemde tutulmuş ve değindiğimiz konular açısından da birinci elden kaynaklardır.

Şer'iyeye sözlükte şerîata âit, şerîatla ilgili şerîata uygun; Sicil ise, resmî vesikaların kaydedildiği kütük anlamına gelir. Terim anlam olarak "şer'iyeye sicilli" Kadıların verdikleri ilâm, hüccet ve cezalarla, görevleri gereği tutukları çeşitli kayıtları ihtiva eden defterlere şer'iyeye sicilleri, kadı defterleri ve zabt-ı vekâyi sicilleri ismi verilmektedir. Bunların, maruzlara, ilâmlara, hüccetlere, aile hukukuna, terikeye, izinnâmeğe, emir ve fermanlara, vekâlet ve kefâletlere ait ayrı ayrı tutulmuş olanları olduğu gibi çeşitli vesikaları bir arada karışık olarak bulunduranları da vardır. (Bayındır, 1986: 1)

Osmanlı tarihinin kaynakları arasında Şer'iyeye Sicillerinin birinci derecede önemli bir kaynak olduğunda şüphe yoktur. Kadıların devlet merkezi ile yaptıkları resmi yazışmaları, halkın şikayet ve dileklerini, mahalli idarelere ait hukuki düzenlemeler olarak kabul edilen ferman ve hükümleri, en önemlisi de ait olduğu mahallin sosyal ve iktisadi hayatını yansıtan mahkeme kararlarını ihtiva eden bu sicilleri incelemeden Osmanlı Devleti'nin siyasi, idari ve sosyal tarihini hakıyla ortaya koymak mümkün değildir. (Akgündüz, 1998: 17) Özellikle şehir tarihleri ve bir bölgenin tarihi ve iktisadi hayatını ortaya çıkarmak ve de en önemlisi o bölgenin aile yapısını ve oradaki insanların birbirleri ile olan ilişkilerini ortaya çıkarması açısından Şer'iyeye Sicilleri hiç şüphesiz birinci dereceden kaynaklardır.

Bu nedenle Şer'iyeye Sicil Defterlerini müracaat etmeden Osmanlı ailesini detaylı bir biçim de inceleyemeyiz. Gerçekten de, evlenme, boşanma, mehir, nafaka talebi ve miktarı, aile içi geçimsizlik, miras işlemleri, vasi tayini gibi konular direkt ya da dolaylı yoldan aile kavramının içinde yer alır. Bu kavramlarla ilgili konular, şer'iyeye sicil defterlerine kaydedilirdi. Biz de, genel olarak Osmanlı aile yapısına kısaca değindikten sonra özelde elimizdeki şer'iyeye sicillerinden yola çıkarak Mardin şehrinin aile hayatını incelemeye çalışacağız.

Aile, toplumu oluşturan en küçük yapıtaşdır. Toplumun sosyo-ekonomik, kültürel yapısını anlayabilmek için yukarıda değindiğimiz toplumun en küçük yapı taşı olan aileyi incelemek gerekir. Aile akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya gelmek suretiyle oluşturdukları topluluktur. Osmanlı'daki aile yapısı geniş aile ve çekirdek aile olarak iki kısma ayrılabilir. İncelediğimiz sicil defterleri XIX. Y.Y. ait olduğu için bu dönemdeki aile yapısını incelemeye çalış-

şacağız. Bu yıllarda, Selanik İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde ve şehir merkezlerinde, çekirdek ailenin yaygın olduğu; kırsal kesimde ise, üretim, ailenin güvenliğinin sağlanması, iş bölümü gibi nedenlerden dolayı geniş ailenin yaygın olduğu bilinmektedir. (Ortaylı, 2004: 4) İncelediğimiz Mardin şer'iyeye sicil defterlerinde ailenin çekirdek ailemi yoksa geniş ailemi olduğu konusunda genel anlamda bilgi verecek verilere ulaşamadık. Ancak, 1 kayıta ailesi ile yaşayan damadının kızına ayrı bir ev açmasını isteyen babanın mahkemeye başvurduğunu görmekteyiz. Şehidiye Mahallesi'nde ikamet eden Mehmed Efendi bin İsmail, evli olduğu Nemçe hanımla birlikte kardeşlerinin de bulunduğu babasının evinde yaşarken eşi ile evin diğer sakinlerinin anlaşamamış ve bundan dolayı da eşi bir başka ev kiralanıncaya kadar babasının evine gitmiştir. (Dinç, 2007 s.81) Bu sorun bir başka belgede tekrardan varlık göstermektedir. Diğer bir kayıta ise, Mehmed Efendi, mahkemeye başvurarak kendisinin yeni bir ev tuttuğunu buna rağmen de eşinin eve gelmediğini şikâyet ediyor. Mahkeme Nemce Hanım'ın evine dönmesi için babasına tembihle bulunmasıyla neticeleniyor. Başka bir kayıta ise Mardin'in Medrese Mahallesi sakinlerinden Fatıma binti Molla Abdülkadir'in vekili ve babası, damadı Hatunizâde Hacı Esad bin Ali'yi, kızı ile Hacı Esad'ın diğer karısının aynı evi paylaştıklarını ve bu birliktelikte evde çeşitli sorunların yaşanması sebebiyle dava ederek kızının başka bir eve yerleştirilmesini talep etmiştir. Mahkeme ise bu talebi yerinde görerek Hacı Esad Efendi'ye eşi olan Fatıma'nın başka bir eve taşınmasını telkin etmiştir.(Dinç, 2007, s.80-83) Buda şehirde çekirdek ailenin yaygın olduğu buna istinaden ailelerin böyle talepte bulunabildiği anlaşılabılır.

Evlilik, karı-koca arasında beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya müsaade eden ve taraflara karşılıklı vazifeler yükleyen bir sözleşmedir.

Kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi en iyi anlayabileceğimiz konu olan evlilik, Türk toplumu için ve beraber yaşadıkları diğer Müslüman topluluklar için (Kürt, Arap, Boşnak Çerkez, v.b.) her dönem önemli bir yere sahip olmuştur ve kutsal kabul edilmiştir. Bununla birlikte, bir Ermeni ve bir Rum içinde bu kutsallık geçerliydi. Yani, Hıristiyan, Müslüman ve Yahudi ailesi gibi dârltmalar kısmen yapılabilir. Bu üç unsurun aile kavramı, en geniş Osmanlı ailesi şeklinde yapılabilir. (Ortaylı, 2004:6)

Türklerde evliliğin tarafları olarak kadın ve erkeğe eşit bir mesafeden bakılır ve karşılıklı olarak haklarının korunmasına özen gösterilir. Özellikle de kadın için daha dikkat çekici korumacı bir anlayış gözükür. Bunun en büyük kanıtı evlilik öncesinde kadına verilmesi gereken mehir denilen ücretin hüccetlerde kayıt altına alınmasıdır.

Mehir: Damat adayı tarafından gelin adayına verilen belirli miktarda ki parayı ve malı ifade eder.

Mehr-i Muaccel: Evlenme sırasında erkeğin kadına peşin olarak vermesi gereken mehirdir.

Mehr-i Müeccel: Evlenme sırasında erkeğin kadına daha sonradan vermeyi taahhüt ettiği mehirdir.

Mehr-i Müsemma: Kadın için iki tarafın rızasıyla ve nikah akdi sırasında belirlenen mehirdir.

İncelediğimiz defterlerde “kadının kocasından mehirini alamadığı gibi durumlarda, kocasından mehiri alabilmek için mahkemeye başvuruda bulunabildiği” gibi durumları görebiliyoruz. Ayrıca, kadın mehirini almadan kocası vefat etmiş ise bu durumda tereke taksimi yapılmadan önce kadının mehiri veriliyor ondan sonra tereke taksimi yapılıyordu. Eğer bir boşama söz konusu ise ve de erkek mehr ile iddet nafakasını vermemiş ise budurumda kadın hakkını aramak için mahkemeye başvuruyordu. Mardinde Zeynep bint-i Şeyh Hüseyin, Eski eşi Pandizade Abdurrahman ibn-i Şeyhmuz Efendiden alacağı olan bin altıyüzkırk kuruş mihrini talep etmiştir. (46 nolu MŞSD: V.12) Yine babüssür mahallesinde oturan Cemile bint-i Ahmed boşandığı eşinin babası kendisinin mihr-i muaccellinden olan 1380 kuruş değerindeki eşyaya el koyduğunu mihr olması hasebiyle kendi malı olduğundan iadesini istiyor mahkeme kadını haklı bularak eşyayı iade ediyor. (179 nolu MŞSD. V.17) Kadınlar bu konuda oldukça bilinçli oldukları ve kesinlik mehirlerini talep ettiklerini şu belgeden de anlayabiliriz. 5 Mayıs 1859 tarihli belgede Musa bin İbrahim adlı sahus amcası Faris bin Hıdır’ın esi Ayse binti Abdülfettah’a olan bin bes yüz kırk mehr-i müeccelini üç gün içinde ödeyeceğine dair mahkeme kaydıyla kefil olması da güzel bir örnektir. (Dinç, 235 nolu Şer’iyye Sicil Defterine Göre Mardin, s.81)

İncelediğimiz defterlerdeki nikah ile ilgili belge sayısı oldukça azdır. (201 nolu MŞSD: V.34, 235 nolu MŞSD: V.28, 208 nolu MŞSD: V. 94...) Ancak bu evliliğin kayıt altına alınmadığı anlamına gelmemektedir. Bunun sebebi o zamanın koşullarında kadının mahallelerdeki temsilcisi olan ve kendilerine izinname verilmiş olan imamın nikah kıyma yetkisine sahip olması ve kıydığı nikahın hukuki bir anlam kazanmasıdır.

İslam hukukunda evlenmelerin iki şahid huzurunda yapılmalarından başka şekil şartı bulunmamasına rağmen din ve toplum hayatında oynadığı rol sebebiyle akdin oldukça erken dönemlerden itibaren konunun hukuki yönünü bilen din ve hukuk adamlarının huzurunda yapılmasına özen gösterilmiştir. (Aydın, 1996: 162)

Şer'iyye sicilleri üzerinde çalışma yapan araştırmacılar nikahta tarafların rızasının önemli olduğunu, Osmanlı mahkemelerinin tarafların razı olmadığı nikahları geçersiz saydıklarını, mahkemelere yansıyan davalardan ortaya koymaktadır. Jennings, Kayser sicilleri üzerinde yaptığı çalışmada, ergin bir kızın kendisinin zorla evlendirildiğini iddia ederek mahkemeye başvurması ve bu evliliği iptal ettirmesini tespit etmiştir. Konuyla direkt alakalı olmasa da 235 nolu defterde ilginç bir kayıt bulunmaktadır. "Salom veledi Hayo, yine Yahudi taifesinden ve aynı mahalle sakinlerinden Feriha binti Abdullah'a açtığı davada, kendisinin evlenmek amacıyla Feriha'ya iki bin iki yüz kurus mehr-i muaccel verdiğini ve şahitler huzurunda kendi ayinleri üzerine nikâh kıydıklarını ancak Feriha'nın kendisiyle evlenmekten imtina ettiğini beyan ederek, zevciyete tembih olunmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Feriha ise Salom ile sözlü olduklarını kabul etmiş ancak evlenmek üzerine herhangi bir akdinin olmadığını söz konusu paranın ise babası tarafından alındığını ifade etmesi üzerine Salom davadan men edilmistir" (Dinç, a.g.t. s.80)

Nikah esnasında kadın ya kendisi bizzat nikaha katılıp kadı'nın huzuruna çıkardı yada kendisine vekil tayin edip icap ve kabulü vekili aracılığıyla yapardı. Naime bint-i Hâcı Halil kadı huzuruna bizzat kendisi gelerek nikah kıyılıyor. Önce Şahitlerin adı yazılıyor. Daha sonra Naima Hanımın kimliği yazıldıktan sonra şu şekilde tarif ediliyor "âkila bâliğa medîne-i mezkûre mahkemesinde meclis-i şer'imizde karye-i mezkûre ahâlisinden Halef bin 'Îsâ mahzarında ikrârat ve tasarrufat-ı sahîha ve nafize olduğu hâlde bi-t-tav' ve'r-rızâ ikrâr-ı tam ve takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i ânîl-merâm edüb, iş bu târih-i zabıttan on üç gün mukaddem bir taraftan cebr ve ikrah vâki' olmaksızın bin gurus mehr-i mu'accel ve örf ve adetimiz üzere ikiyüz miskal vasat altunu tesmiyeleriyle nefis-i mezbûr Halefe inkâh ve tezvic eylediğinde ol dahi ber-vech-i muharrer tenekküh ve tezevüc ve kabûl edüb, nikâhını mahzar-ı şühûdta ber-vech-i muharrer mezbûr Halef üzerine âkid ve mehr-i mu'accel-i mezkûrun mezbûr Halef mâlından ve yedinden ahz u kabz ederek zevece-i menkûha-yı medhûl-u bihası olub, dedikte mezbûr Halef dahi mukirra-yı mezbûrenin ber-vech-i meşrûh bi'l-cümle kelimât-ı meşrûhasını tabian ikrâr ve tasdîk eyledi. (208 nolu MŞSD, V39)

Bu konuyla ilgili öncelikle bilinmesi gereken ve üzerinde en çok spekülasyon yapılan konu toplumda birden çok kadınla evliliğin oldukça fazla olduğudur. Osmanlı toplumunda poligami denilen çok eşli evlilik ne gayr-ı ahlaki nede gayr-i kanunidir ama toplum tarafından hoş karşılanmamıştır. (Ortaylı, 2004: 89) Daha önce değindiğimiz gibi bu konun objektif olarak ele alınması ancak şer'iyye sicil defterlerinde bulunan tereke taksim ilamlarının incelenmesi sonucunda ulaşılır. Çünkü, bu ilamlarda kadında erkeğe mirasçı olduğundan dolayı, taksimde isim-

leri geçmektedir. Araştırmamıza konu olan 179, 201, 208 ve 235 numaralı Mardin şer'iyeye sicil defterlerini incelediğimizde XIX. Yüzyılda Mardin' de yaşayan Müslim ve gayr-i Müslimler arasında yaygın olanın tek eşlilik olduğu anlaşılmaktadır. 208 nolu Mardin Şer'iyeye Sicil Defterinde tespit ettiğimiz 14 kayıttan yalnızca Hacı Mahmud bin Seyyid Ahmed adındaki kişinin Fatma bint-i Hüseyin ve Maya bint-i İbrahim adında iki eşi bulunmaktadır. (208 nolu MŞSD: V.67) 201 nolu sicil defterinde tespit ettiğimiz 9 kayıttan 1 adet 3 eşle evlilik (201 nolu MŞSD: V.30) 2 adette 2 eşle evlilik tespit ettik (201 nolu MŞSD: V.19, V.42) 179 nolu Mardin Şer'iyeye Sicil Defterinde tespit ettiğimiz 10 kayıttan yalnızca 2 tanesinde 2 eşle evlilik olduğunu tespit ettik. (179 nolu MŞSD: V.30, V.6-7) 235 nolu mardin şer'iyeye sicil defterinde tespit edilen 32 aileden 6 erkek 2 eşli, 1 erkek 3 eşli, 25 erkek ise tek eşlidir (Fasih, dinç, 235 nolu Mardin şer'iyye sicillerine göre mardinde sosyal hayat, basılmamış yüksek lisans tezi). Birden çok eşle yapılan evliliklerinin büyük bir kısmının neslin devam etmesi için yapıldığı anlaşılmaktadır. Babüssür mahallesinde vefat eden Mehmed bin Seyyid Ahmed'in terekesinde 2 eşinin adı geçiyor ama çocuklarından bahsedilmiyor. Şayet çocukları olsa idi onlarda varis olarak terekede zikredilmek zorundaydı (201 nolu MŞSD. V.42) yine şehidiye mahallesinde Abdülkadir bin Muharrem bey in terekesinde 2 eşinden bahsedilirken çocuklarından bahsedilmemesi bunun örneklerinden bir tanesidir. (201 nolu MŞSD. V.19) Sürgücü kazasına tabi Elfan köyünde ikamet eden Hüseyin bin Semdin bin _smail'e ait veraset kaydında varisleri belirtilirken kendisinin evli olduğu iki esinden sadece birinden mütevellit çocuklardan bahsedilmektedir. (Dinç a.g.t. s.83) buda neslin devamı için birden fazla evlilik yapıldığının delillerinden bir tanesidir.

Çocuk sayısına gelince, Osmanlı ailesinde ortalama çocuk sayısına gelince; bu konuda Mehmet Akif Aydın: Ömer Lütfi barkanın Osmanlı ailesi ortalama beş kişiden oluşurdu. Bunlar anne baba ve üç çocuk- görüşünü onaylayacak sonuçlara ulaştığını, bunu Osmanlı genel coğrafyası için üç aşağı beş yukarı böyle olduğunu ifade etmektedir. (Aydın, 2007: 168) 235 nolu defterde incelenen kayıtlara göre ortalama çocuk sayısı 3,4 tür. 208 nolu defterden tespit ettiğimiz 14 aileve bunlara ait 54 çocuk buda ortalama olarak 3.9 çocuğa tekabül etmektedir. 201 nolu defterde 9 kayıttan 26 çocuk buda ortalama 2,9 a tekabül etmektedir. 179 nolu defterden tespit ettiğimiz 10 kayıttan toplam 39 çocuk aile başına düşen ortalama çocuk sayısı 3,9 dur. Buda barkan, aydın ve ortaylının ulaştığı sonuçlarla örtüştüğünü göstermektedir.

İslam dini evlenmeyi teşvik etmekle birlikte, mümkün olduğu kadar boşanmaktan uzak durmalarını, ancak geçimsizliğin anlaşmazlığın devamı halinde birbirlerinin haklarına riayet ederek ayrılmalarını önermiştir. Nazari olarak

koca boşama hususunda geniş bir yetkiye sahipse çeşitli sebeplerden dolayı bu tatbikata yansımamıştır. Kadının boşama hakkı sınırlı gibi görünmesine rağmen yinede istemediği bir evlilikten kurtulma imkanı elde etmiştir. Bu konuya fazla girmeden elimizdeki defterde olan boşanmaların okuyabildiğimiz kadar tamamı muhala'a şeklindedir. Muhala'a kadın ile erkeğin karşılıklı olarak anlaşarak birbirinden ayrılmalarıdır. Kuran-ı Kerimde Bakara SAuresi 229 ayetinde yer alan ..."kadının kurtulmak için bir şey vermesinde ikisi içinde günah yoktur" ayetine dayanmaktadır.

Muhala'a kadına istemediği evlilikten kurtulma imkanı vermiştir. Dêrê bint-i el-Sadi isimli kadın, eşi Remo bin Süleymandan mehr-i mu'accesi olan ye-diüyüz kuruşu remo bint-i Süleymanda kalmak üzere iddet nafakasını talep ederek boşanırlar. (208 nolu MŞSD., V.72)

Boşanmadaki bir diğer nedende ihtida hareketli olarak karşımıza çıkmaktadır. İhtida-kişinin hidayete ermesi- Müslüman olması anlamına kullanılan bir kelimedir. İslam hukukunda bir erkek ehl-i kitap bir kadınla evlenebilir, ancak Müslüman bir kadın gayr-i Müslim bir kişiyle evlenemez. Çalıştığımız Mardin şer'iyye sicil defterinde bu şekilde 2 kayıda rastladık. Bunlardan birincisi Mardin'in Bâbüssür Mahallesi'nde Süryani Cercis oğlu Safer, mahkeme huzurunda Kelime-i Şahadet getirerek Müslüman olmuştur. Kendisi Muhammed Nureddin adını almıştır. Karısı ehl-i kitap olduğu için evli kalmalarında İslam Dini açısından bir sakınca bulunmamıştır.(179 nolu MŞSD. V9) Defterin ilerleyen kısımlarında muhtedi Muhammed Nurettinin eşi Hevli bint-i Şemun aralarında hüsn-i muaşet kalmadığını belirterek mihir için aldığı ikibin dörtyüz kuruşu Muhammed Nureddine vererek onunla hal' olmak istiyor ve kadı onları boşuyor. (179 nolu MŞSD. V. 16) Burda yine ayrıca kadın tazminat ödeyerek eşinden rahatlıkla ayrılabilmiş olduğunu görebiliyoruz. Diğer kayıt ise Menci adında Katolik bir ermeni kadın Müslüman olup Fatma ismini alıyor. Mahkemede eşi sago ibn-i Gerboya islamın anlatılmasını istiyor. Kendisine İslam anlatılan gerbo dinini değiştirmeyince mahkeme karı kocayı boşuyor. Ancak burada kadın hiçbir şekilde nafaka da talep etmiyor boşanmak için para da vermiyor. (179 nolu MŞSD. V.21) İlginç olaylardan bir tanesi Huri bint-i Mustafa isimli bir kadın kocasının kendisini zina yapmakla suçladığını, 2 çocuğunu da kabul etmediğini bu nedenle boşanmak istediğini kadıya bildiriyor. Kadı karar olarak mehr-i muaccel ve mehri müecceli ve çocukların nafakasının karşılamsı üzerine boşamayı gerçekleştiriyor. (201 nolu MŞSD. V. 20) Bu konuyla ilgili ilginç bir kayıta boşanıp tekrar evlenmeyle alakalı bâbüssür mahallesinde abide ibnet-i Mehmed talak-i bayığan ile boşandığı eşi Abdülkadir ibn-i Süleymandan yeniden evlenmek istemesi üzerine sulh parası alıyor. (201 nolu MŞSD. V. 35)

Miras işlemlerinde İslam Hukuku esas alınıyordu. Buna göre, kıza verilen hisse erkeğin yarısı kadardı. (Ortaylı, 2004: 70) incelediğimiz defterlerdeki te-reke kayıtlarında eş olan kadın mirasçı konumdadır. Yukarıda değindiğimiz gibi eğer kadın mehrini almamış ise miras taksim edilmeden önce kadın'ın mehri verilir ondan sonra taksime geçilirdi. Bu klasik bir uygulamaydı

Kadın ve aile ile ilgili şer'iyeye sicilleri üzerinde ilk çalışmaları yapan Ronald Jennings, XVII. Yüzyıl' da Kayseri' de Osmanlı kadınının, mahkemeleri iste-diği gibi kullanabilmesini, borç alıp verebilmesini, vakıf kurabilmesini v.b gibi olayları belgeleriyle ortaya koyarak, Anadolu kadınının hiçte toplum hayatının dışında olmadığını göstermiş ve bu belgeler de bu durumun en büyük göstergesi olarak kabul edilmiştir. (Karadeniz, 1999: 453)

Jenning in ifade ettiği gibi, kadın ev dışında da faaliyet gösterebilmekteydi. Özellikle mesire yerlerine gitmesi şenliklere katılabilmesi ve hamamları sık-lıkla kullanması Osmanlıyı ziyaret eden seyyahların eserlerinde zikredilmiş-tir. Ancak, kadının ev dışındaki tüm rolleri bundan ibaret değildi. Özellikle belgelere yansıyan, kadınların ticaret yapması, mal sahibi olabilmesi ve bunu istediği gibi kullanabilmesi, vakıf kurması, hak aramak için mahkemelere baş-vurması aslında kadının hayatın her alanında erkekle birlikte var olduğunu göstermektedir. Şimdi bununla ilgili karşımıza çıkan belgeleri inceleyelim.

Tekye Mahallesinde oturan Ayşe bint-i Faris, Derviş bin Halil e borç ola-rak verdiği yarım liray-i Osmaniye geri almak için dava açıyor. (208 nolu MŞSD. V.6) Hatice Hatun bint-i el-Hâc İsmâ'il ile Hâce Nurê Hatun bint-i Molla Muhammed kendilerine ait olan dükkan hisselerini satıyorlar. (208 nolu MŞSD. V.67) Medrese mahallesinden Zemzem bint-i şeyh Sadun vefat eden babasının mirasından hakkını tam alamadığı gerekçesiyle mahkemeye başvurmuş ve kardeşinin çocuklarından davacı olmuştur.(201 nolu MŞSD. V.32) Mardin'in Bâbüssûr Mahallesi'nde Hâce Hatun adlı kadın mahkeme-ye gelerek kocasının yirmi gün önce şehri terk ettiğini kendisine ve çocuk-larına nafaka olarak hiçbir şey göndermediğini kadıya bildirmiş ve muhtaç durumda olduklarından Eşi Yahya'nın nafaka ödemesini istemiştir. Bunun üzerine kadı Yahya'nın aylık altmış guruş nafaka ödemesine karar vemiştir. (179 nolu MŞSD. V. 42)

Kadına şiddet konusunda o dönemde de bazı sıkıntılar olduğu görülmekte-dir. Bunlardan bir tanesi Mardin'e bağlı Musika köyü sakinlerinden Halime adlı kadın kocasından gördüğü şiddetten dolayı babasının evine gelmiştir. Kocasını tarafından eve götürülürken yolda Halime'ye şiddet uygulandığı ha-berinin kardeşlerine gelmesi üzerine kadının kardeşleri duruma müdahale etmişler ve olayı yargıya taşımışlardır.(Dinç a.g.t. s.85)

Günümüzde olduğu gibi o dönemde de kadın cinsel olarak istismar edildiği ve bu olayın mağdur tarafından yargıya taşındığını görmekteyiz. Susan bint-i İlyas Cercis veledi Cebrail in kendisine evlenmek vaadiyle kandırıp tecavüz ettiğini ama kendisiyle evlenmediğini ve kendisinden şikayetçi olduğunu mahkemeye bildirmiştir. Yine Semsule binti Ali'nin köyden bir saat mesafede bulunan mahalde ekin biçerken aynı köy sakinlerinden Abdo bin Seyho tarafından yedi ay önce tecavüze uğradığı Semsule'nin vekili Ahmed bin Mustafa tarafından şikayet edilir. Ancak Abdo bu suçlamaları inkâr eder. Olayı doğrulayacak şahitlerin sunulmaması neticesinde mahkeme davacı tarafı bu davadan men eder. (Dinç a.g.t s.49) bu iki olayda iki kadınında mahkemeye 7-8 ay sonra başvurması olayların cinsel istismardan ziyade ya iftira yada gayr-i meşru çocuk ihtimaline karşı yapıldığı anlaşılmaktadır.

XIX. yüzyılda Mardinde ki aile yapısı ve kadın'ın toplumdaki yerini araştırdığımız bu çalışmada 19. Yüzyıla ait olan 179, 201, 208 ve 235 nolu Mardin Şer'iyeye Sicil Defterlerinden yararlandık.

XIX. yüzyılda Mardin Diyarbakır Vilayetine bağlı Sancak merkezi durumundaydı. Bu şehirde klasik bir Osmanlı şehri olarak devletin Türk unsurlarının yaşadığı yerlerdeki insanlardan yaşam tarzı olarak pek bir farkı yoktu.

Şöyleki ; toplumda yaygın olanın tek eşlilik olduğu, birden fazla evliliğin çok istisna olduğu, bu istisnalarında genellikle neslin devamını sağlama adına yapıldığını, terekeden alacak ilamları üzerinde yaptığımız çalışmalardan anlaşılmaktadır. Yine bu ilamlarda yaptığımız çalışmalarda ortalama çocuk sayısının üç ile beş arası değiştiğini görmekteyiz. Yapı olarak baktığımızda bir Türk Ailesi ile bir Ermeni ve Süryani ailesi arasında çok eşlilik ve çocuk sayısı bakımından pek bir fark olmadığını tespit etmekteyiz. Kadının Toplumdaki yerine gelince evlenmesi kendi rızası esas olmak üzere kadının sicil defterine kaydetmesiyle oluştuğunu tespit ettik. Buda onun evliliğinin hukuki temellerini oluştururdu. Yine incelediğim defterlerde mehirin bugünkü anlamda nafaka olarak kabul edildiği evlilik sırasında eğer alınmamış ise kocası öldüğünde terekeden önce kadının mehrinin verildiği ondan sonra taksim yapıldığı anlaşılmaktadır. Diğer bir konu ise şiddete ve cinsel istismara uğrayan kadının bu durumu kabullenmeyip olayı yargıya taşıdığını şer'iyeye sicil defterlerindeki kayıtlardan tespit ettik. Mahkemeye başvuran kadınlar arasında gayr-i Müslim kadınların da varlığı Osmanlı mahkemelerinin ırk ve din farkı gözetmeksizin her türlü sorunu çözmek için kullanıldığını tespit ettik.

Sonuç olarak, tarihimizde belgeye dayanmayan bazı kanaatlerin düzeltilmesi için sözü edilen konuların belgelerle ve bilimsel tarih metodunun gereklerine uygun olarak ortaya konulması bir gerekliliktir. Ayrıca bu çalışmayla kültür tarihi açısından şehrimizin geçmişinin tanınmasına küçük de olsa bir katkı sağlamayı amaçlıyoruz.

KAYNAKLAR

179 no'lu Mardin Şer'iyye Sicil Defteri

201 no'lu Mardin Şer'iyye Sicil Defteri

208 no'lu Mardin Şer'iyye Sicil Defteri

235 Mardin Şer'iyye Sicil Defteri

Akgündüz, A. 1998, Şer'iyye Sicilleri, İstanbul: T.D.A.V. Yay.

Aydın, M.A. 1996, İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları, İstanbul: İz Yay

Bayındır, İ. 1986, Muhâkeme Hukûku (Osmanlı Devri Uygulaması), İstanbul, İ.İ.A.V.Yay.,

Dinç, F., 235 no'lu Şer'iyye Sicil Defterine Göre Mardinde Sosyal Hayat, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2007

Karadeniz, F. 1999, XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Farklı Sınıflardaki Osmanlı Kadınına

Genel Bir Bakış, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları

Ortaylı, İ. 2004, Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul, Pan Yay.

Roded, R. 1999, Osmanlı Tarihine Cinsiyet Açısından Bakılması Osmanlı, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları,